

Jože Prah

Primeri dobrih praks: Oglarska pot

1. Uvod

Dežela Slovenija je že na majhnem delčku izredno pestra. Tako v naravni kot kulturni sferi. Kar pomeni, da imamo na tem delčku gozd, cerkev, grad, jamo, posebnost takšno in drugačno... Pa vendar mi želimo najti še nekaj, kar nas bo v tej raznolikosti pokazalo drugačne, posebne. Takšne, da se nas bodo zapomnili. Predvsem pa takšno posebnost, da se bo kulturno okolje znalo identificirati s to naravno ali kulturno posebnost. Kulture imajo lahko pogosto močan lokalni značaj, kar še dodatno povečuje raznolikost določenih območij.

2. Kulturna identiteta kraja in razvoj podeželja

Kulturna identiteta posameznikov in skupnosti se lahko izraža na različne načine – skozi vero, običaje, etiko; jezik, narečje, poezijo in literaturo; glasbo, ples, gledališče, slikanje in kiparjenje; ročna dela, noše, hrano in pijačo; stavbe, arhitekturo in pokrajino; izkoriščanje zemlje, poljedelstvo in gozdarstvo.

Kulturna identiteta je koncept poln izzivov. Kulturna identiteta se razvija iz dneva v dan, predstavlja povezavo med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. Poleg tega odraža dolgoletno medsebojno povezanost med ljudmi.

Poglavitno vlogo v razvoju podeželja morajo imeti ljudje, ki tam živijo. Njihove ideje, energija, znanje in drugi viri so pomembna pridobitev v procesu razvoja njihovega območja. Ta ideja je odločilnega pomena in kaže na pomembno povezavo med kulturno identiteto in razvojem podeželja.

Podeželani bodo cenili svojo dediščino, če bodo spoznali, da imajo lahko tudi dandanes korist od nje.

3. Oglarjenje, kot kulturna identiteta Dol pri Litiji

Oglje je ves čas spremljalo človeške kulture tudi do srednjega veka, posebno v tiste kraje, kjer se je razvijalo rudarstvo in pridobivanje železa. Pri nas se je šele v dobi renesanse razmahnilo železarstvo, brez gozdov in obsežne proizvodnje oglja pa ga ne bi bilo. Z razvojem rudarstva in pa prometa, predvsem železniškega, je premog začel nadomeščati oglje v metalurgiji, vendar ga povsem zlasti v fužinarstvu ni nadomestil. V teh časih gozd ni imel take vrednosti

kakor danes in je bilo oglje pomemben proizvod vse do devetdesetih let devetnajstega stoletja, ko se je bukov les začel uporabljati tudi v tehnične namene in je dosegal boljšo ceno kot oglje. Okrog leta 1848 se je tako največ oglja pridobivalo na Gorenjskem ter v Kočevskem rogu, manj na Dolenjskem in majhne količine na Notranjskem. Veliko so ga kuhali tudi v Trnovskem gozdu in ga vozili v rudnik živega srebra v Idriji. V tem obdobju so tehniko pridobivanja oglja v kopah v kraje na Dolah prinesli italijanski oglarji, najprimitivnejši in najstarejši način pa je verjetno bilo poogljjevanje v jamah. Oglarjenje in tesanje železniških pragov je do pričetka druge svetovne vojne in še dobro desetletje po njej predstavljalo marsikomu edini vir zaslužka, saj druge možnosti za zaposlitev ni bilo. Vojna vihra ni tukajšnjim oglarjem prizanesla niti med delom. Ko so nekatere prisilno izselili v Nemčijo, so morali zapustiti dom in tudi marsikatero zloženo ali že prižgane kope, ki so kasneje zagotovo propadle oziroma zgorele. Po pripovedovanju starejših oglarjev je to za tiste čase pomenilo veliko izgubo denarja.

V povojnem obdobju je proizvodnja oglja na območju Dol pri Litiji zopet zacvetela, saj so v enem letu v petdesetih letih iz železniške postaje Mirna odpeljali sto sedemdeset vagonov oglja, proizvedenega večinoma na tem območju. Oglje so izvažali predvsem v Italijo, med domačimi porabniki pa sta bila velika odjemalca ljubljanski Litostroj in strojna tovarna Trbovlje. V zadnjem času se oglje uporablja večinoma za pripravo jedi na žaru, manjše količine pa uporabljajo tudi v kemični industriji, gumarstvu (pnevmatike), pri spajkanju bakrene in pocinkane pločevine in za proizvodnjo specialnega jekla v železarstvu. Kvalitetno oglje uporabljajo umetniki za risanje in upodabljanje v črno beli tehniki. Ogljeni prah je nepogrešljiv kot tiskarsko barvilo za fotokopirne stroje in pri izdelavi samokopirnega papirja. Aktivno oglje ima veliko absorpcijsko sposobnost, saj lahko vpije tudi do 60% vode in je tako uporabno za razne filtre pri čiščenju vode in plinov. Tako se je proizvodnja oglja v teh krajih ohranila do danes. Lahko rečemo, da tukaj na Dolah pri Litiji ne obujemo oglarjenja, temveč ga samo predstavljamo, kajti nič posebnega niso kope na Dolah pri Litiji, kjer še vsako leto gori na površini dobrih 2000 ha gozdov tudi do 30 kop in oglari še 16 oglarjev. Danes lahko tukaj opravičeno govorimo o Oglarski deželi.

4. Oglarska pot

V naši državi je učnih, sprehajalnih, označenih ali neoznačenih, registriranih ali neregistriranih poti veliko, pa še snujejo se nove in nove. Vsaka pot naj bi imela svoj namen iskanja, porajanj vprašanj in seveda tudi možne odgovore ali vsaj nakazane, da se obiskovalcu vzbudi čut aktivnega raziskovalca.

Tako je v l.2002 nastala Oglarska pot, ki je bila slavnostno odprta ob osrednji prireditvi ob slovenskem tednu gozdov v l. 2002. Z 12 točkami opozarja na posamezne posebnosti. Za voden sprehod po poti, ki je krožna, je potrebno 4 – 6 ure, saj je dolga skoraj 13 km. Seveda pa lahko obisk poti tudi smiselno skrajšamo oz. prilagodimo ciljni skupini.

Že samo ime pove glavno rdečo nit poti, to je spoznavanje oglarjenja in oglarjev, podeželja in podeželanov. Pot je srce tega dela območja, ki mu pravimo Oglarska dežela.

Vseh dvanajst točk ima svojo zgodbo:

1. LOVSKI DOM
2. SUHADOLE, OGLARSKA VAS
3. GRADIŠČE

4. APNENICA
5. RAZGLEDNA TOČKA
6. SLAVINA, OGLARSKA VAS
7. SLAP BENA
8. BORJE
9. DOBOVICA
10. KOVAČIJA
11. RAZGLEDNA TOČKA
12. ZAVRH, VALVAZORJEV LOVSKI DVOREC

Na **točki 1.** si ogledamo obvestilne table in spoznamo z lovskim domom.

Pot nam bodo kazala bela očesca in rdeče črte ali vodnik. Stičišče lovcev in prijateljev narave je zagotovo lovska koča, ki malce odmaknjena iz samega središča Dol pri Litiji s svojo lego in izgledom prijazno vzbuja vtis domačnosti in prijaznosti lovcev in ljudi v teh krajih.

Divjad je sestavni del gozda. V njem najdejo zavetišče za bivanje, hrano in pogoje za razmnoževanje različne vrste živali. Na območju Dol pri Litiji je pestrost živalskih vrst izjemna, saj poleg običajne divjadi, kot so srnjad, jelenjad in divje svinje, tu občasno lahko opazimo tudi rjavega medveda, črno štokljo, smrdokavro, črno žolno, in še nekatere zavarovane redke ptice. To je odraz neokrnjene narave na tem območju, saj lahko v nekaterih vodotokih srečamo tudi potočnega raka. Da pa je številčnost divjadi v sorazmerju s prehrabnimi zmožnostmi okolja poskrbijo lovci Lovske družine Dole pri Litiji, ki upravljajo z loviščem. S pravilno strukturo odstrela divjadi in pravilnim načinom krmljenja ublažijo pojav bolezni pri posameznih vrstah divjadi in zmanjšajo obseg škod, ki jo divjad povzroča v agrarni krajini.

Oglarjenje na Dolah še ni utonilo v pozabo, saj se na območju dobrih 2000 ha gozdne površine letno skuha do 30 kop. Kuhanje oglja ima v teh krajih dolgo tradicijo, saj so tehniko poogljavanja v pokončnih kopah v te kraje zanesli Italijani že v sredini devetnajstega stoletja.

Na **točkah 2 in 6**, v oglarskih vaseh Suhadole in Slavina, nas bodo veseli oglarji in nam bodo z zadovoljstvom pokazali kaj so se naučili od svojih dedov.

Kuhanje oglja vsebuje več postopkov: pripravo lesa in transport drv na kopišče, pripravo kopišča, zlaganje in pokrivanje kope ter samo poogljavanje, razdiranje kope ter embalaranje in transport oglja.

Le še 40% oglarjev ima kopišča v gozdu, ostali pa v neposredni bližini doma. Drva oglarji najprej navozijo okrog kopišča, nato pa pričnejo z zlaganjem. Največkrat postavljajo kope, sestavljene iz dveh skladov drv in na zgornjem skladu oblikujejo še glavo kope. Ko oglar odreže strženice na vrhu glave, je kopa zložena. Zloženo kopo oglarji pred osutjem z zemljo prekrijejo s smrekovimi vejami, listjem, senom ali svežo travo, da se prst ne vsipa med drva. Za črnenje zemlja ne sme biti ne presuha in ne prevlažna. Ko je vsa kopa prekrita z zbito prstjo, je pripravljena za poogljavanje. Pojem poogljavanje moramo ločiti od pojma oglenitev. Poogljavanje obsega vse faze dela od zažiganja, segrevanja pa do razdiranja kope. Oglenitev pa predstavlja sam fizični in kemični proces pretvorbe lesa v oglje. Ta proces uravnava oglar z napravljanjem lukenj za odvajanje dima, ki jih imenuje dimnice. Oglenitev se z vrha kope širi proti vznožju. Zadnje dimnice pa oglar naredi na sredini med prvim skladom in tlemi. Ko iz njih prične prihajati svetlo moder dim, je kopa kuhana. Oglar nato zapre vse odprtine in

tako pusti kopo stati, da se ohladi. V ta namen oglarji kopo očistijo. Ko se ohladi, pričnejo z razdiranjem kope. Za to opravilo morajo biti prisotni vsaj trije oglarji, da vso količino oglja prečistijo in zložijo na rob kopišča, da se dokončno ohladi. To opravilo imenujejo »štoranje«. Ohlajeno oglje je tako pripravljeno za embaliranje v vreče različnih velikosti in za transport do kupcev.

Vsaka pot ima svoj čas in skrivnost v preteklosti. Zakaj Gradišče (**Točka 3**), kdo je živel in kaj je počel tukaj?

Tu je bila nekoč utrdba lesenih hiš in tu so našli žarno posodo.

Točka (4): Apnenca je po izdelavi podobna oglarski kopi. Žganje apna zahteva visoko temperaturo od 500⁰ do 600⁰ C, zato je tako pridobivanje živega apna zapleten postopek.

Zazrite se v nebo, sever, jug, vzhod in zahod. **Točka 5** nas želi opozoriti na vloge gozda.

Gozd je naravno bogastvo, ki tako za človeka kot celoten prostor opravlja razne funkcije. Kot ekosistem ni pomemben samo za pridobivanje lesa in ostalih gozdnih dobrin, kot so gozdni sadeži, divjad, stelja, ampak pomembno vpliva tudi na ravnovesje v celotnem človekovem okolju. Če bi ovrednotili posamezne funkcije, bi ugotovili, da neposredna korist v obliki produktov gozda predstavlja le 20 % celotne vrednosti. Ostale funkcije gozda se pokažejo v posredni obliki in so odločilnega pomena za življenje ljudi in živali. Tako gozd vpliva na klimo, je pomembno vodozbirno območje, v katerem predstavlja naravni filter za čistejšo vodo oziroma podtalnico. V današnjem času je to neprecenljiva vloga gozda. Gozd s svojo prisotnostjo (koreninskim sistemom, nadzemnimi deli in obilnim opadom, ki ima ugoden vpliv na gozdna tla) blaži ali preprečuje: učinke erozijskega delovanja vode, vetrne erozije, snežne erozije, zadržuje padajoče kamenje, zemeljske plazove in usade. Tako gozd ščiti oziroma varuje nižje ležeče objekte in na ekstremno strmih območjih opravlja varovalno funkcijo. Vloga gozda pa ni zanemarljiva tudi v poučnem, raziskovalnem in rekreacijskem pomenu. Da pa bo gozd trajno opravljal vse funkcije, moramo prilagoditi način gospodarjenja, ki mora biti obziren do vseh gozdnih elementov.

Točka (7): Slap Bena ustvarja potok Bena, ki deli katastralni občini Dole pri Litiji in Šentlovrenc. Slap je zelo slikovit, saj je sestavljen iz več manjših slapičev pred osrednjim slapom, kjer voda pade v globino 8 metrov. V zimskem času se slap odene v ledeno preobleko, kar je za ogled še posebej privlačno.

Romanja imamo ljudje radi. Tudi mi mnogokrat romamo. Na naši poti je v Borju romarska cerkev sv. Katarine in sv. Roka (**Točka št. 8**). Njeno osnovo so kot kapelo postavili že grofje Svibenski. Orientirana je v smeri sever – jug in na vzhodni strani ima zvonik.

Morda smo na naši poti postali lačni ali žejni. Postregli nas bodo v Dobovici pri Krjan (**Točka št. 9**), ki leži na nadmorski višini 760 m.

Točka št. 10: Na področju Dol in širše okolice se je v preteklem stoletju na premožnejših kmetijah pojavilo kar nekaj kovačnic, ki so jih gospodarji opremili s potrebnim orodjem za opravljanje najrazličnejših popravil na svoji kmetiji. Glede na to, da jih večina ni bila strokovno usposobljena za kovanje, so najemali t.i. »potujoče kovače«. Kovaštvo pri Mandlju je družinska tradicija. V stari kovačiji imajo še danes peresno kladivo (t.i. »norca«), ki je bil poleg kovaškega ognjišča osnovna delovna priprava v kovačiji. Največ izdelkov izpod

kovaškega kladiva je bilo namenjeno znanim kupcem, prodajali pa so tudi po sejnih, eden pomembnejših je bil Gregorjev sejem na Veseli gori, ki je še danes živ.

Vsaka hiša ali vas je nekaj posebnega, še posebej Gradič Zavrh – Valvazorjev lovski dvorec, imenovan Neudorf (**Točka št. 12**). Nekaj časa je bil gospodar gradu Janez Vajkard Valvazor. Iz gradu vodi skrivni rov, dvorec pa ima tudi viteško dvorano.

Točka št. 11, kot obiskovalci, smo tako dvignili zastor nad lepotami in značilnostmi DOL. Blizu našega sprehoda se nahaja slikovita dolina Sopote, pa dolina Bistrce, v lepem vremenu pa se ti odstre pogled na naše prečudovite Alpe, Snežnik, Trdinov vrh, bližnji očak Kum pa je vreden obiska v vseh letnih časih. Morda želimo sami zmleti moko ali speči kruh v krušni peči ali se samo pogovoriti s Košinatovo mlinarico. Je zima in bi se radi sankali in smučai? Zakaj ne? Doživeli večer v stari vaški gostilni Pri Tončku na Dolah? Se posladkali s postrvmi pri Celestini v Sopoti ali se poskusili pri vaških opravilih na kmečkem turizmu pri Krjan v Dobovici ali Oblaku v Javorju? Morda obiskali oglarje na Gradišču, Kostanjevici...

Tako govori Oglarska pot in vabi v Oglarsko deželo.

Oglarsko pot so skupaj zasnovali krajanji in delavci Zavoda za gozdove Slovenije, ob pomoči Centra za razvoj Litija. Tudi pot vzdržujejo družno. Glavna pobuda in skrb je na domačinah, oz. na Sekciji za ohranjanje naravne in kulturne dediščine pri Športnem društvu Dole pri Litiji.

Kdo vodi po poti?

V ta namen je bilo izobraženih nekaj lokalnih turističnih vodnikov. V vodenje se vključujejo še gozdarji in lovci, predvsem pa znajo o točkah in oglarjenju povedati sami oglarji, ki so vključeni v vsa dogajanja. Tako so v vsa dela vključeni podeželani in institucije! To pomeni, da se podeželani identificirajo s potjo in lahko tako tudi prodajo svoje znanje.

Pot se vključuje v širši prostor ostalih zgodb:

- pohodniške poti v prostoru od Dola pri Ljubljani do Radeč
- konjeniške poti
- v projekt Po poteh dediščine Posavskega hribovja in savske ravni
- preživetja noči z oglarji
- se navezuje na Steklasovo pot in Turistično-zgodovinsko-gozdno učno pot Svibno
- Dolino Sopote

Na poti želimo skozi celo leto obiskovalce. Tako skušamo koordinirati vse ob poti, da je ta zanimiva skozi celo leto in da je skoraj vedno moč videti različne faze oglarjenja.

Za večjo promocijo poti poskrbimo enkrat letno in to drugi vikend v mesecu maju, ko vabimo na bolj množičen pohod. Ta množičen pohod posvetimo eni od tem Narave.

5. Zaključek

Kulturno identiteto območja moramo v prvi vrsti smatrati kot bogastvo, ki pripada lokalnim prebivalcem.

Področje Oglarske dežele se bo obogatilo še z informacijsko pisarno in priložnostnim muzejem in z Oglarsko šolo kuhanja oglja. Vse to daje možnost odpiranja različnih sfer proučevanj, različnih delavnic, naravoslovnih dni...

Nikakor ne želimo pozabiti na oglarske dneve, skupni pohod, kolesarski skok..., ki združujejo domačine v skupne akcije in skupne nastope na trgu, pod eno oglarsko blagovno znamko.

Oglarjenje je povezano na kovačije, kovačije na In tako imamo sklenjene različne kroge dela in razmišljanj. Naš oglar ni več samo tisti, ki ohranja kulturno krajino, zmanjšuje zaraščenost travniških površin in opravlja nego v mladem gozdu, temveč postaja učitelj, raziskovalec in vodič. Poleg oglja prodaja še naravno in kulturno krajino, oglarsko kolibo, lastne pridelke od jabolčnika, meda do kruha. Z druženjem dviga sam sebe in okolico. Zaposlitev dobijo še drugi nosilci podeželja.

Prihodnost oglarstva in Oglarske poti je v prvi vrsti odvisna od primerne prodajne možnosti oglja in podeželskega menedžmenta, za kar se v veliki meri zavzema Center za razvoj Litije, kot npr. z vzpostavitvijo podeželskega razvojnega jedra.

Oglarjenje in Oglarska pot omogoča ohranitev identitete, to je tiste mentalne podobe območja. In paradigma samosvojesti skozi naravne in grajene posebnosti, samo še nadgrajujejo dogodki, predvsem pa prijaznost zadovoljnih ljudi.

Želimo, da so podeželani, ki živijo ob poti, skrbniki in vodniki poti in da jih pot tako materialno kot duhovno bogati.

Obiščite Oglarsko pot.

Viri:

PRAH, J., 2002, Dole pri Litiji, kraj kjer živi oglarstvo

Deklaracija Otočec o kulturni identiteti in razvoju podeželja, Otočec 2.9. – 5.9.2003